

Б. Сергамиулы, 3-курс
Ғылыми жетекшісі: А. К. Ибраева, мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫ

Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабының 4-тармағында шетелдіктер Конституцияда, заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Республика азаматтары үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттерді атқарады деп жазылған. Шетелдіктердің бүкіл құқықтары, міндеттері, бостандықтары ҚР-ның «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» 1995 жылғы 19 маусымдағы № 2337 Заңында толығымен бекітілген. Бұл заңға бекітілгеннен бері бірнеше рет толықтыру мен өзгертулер енгізілген, соңғысы 2009 жылдың 07 желтоқсанында шықты. Бұл заң 9 бөлімнен, 31 баптан тұрады. ҚР-ның 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 227-ІІІ Заңымен кіріспе алып тасталынған және мәтінге өзгертулер енгізілген.

Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы айтпастан бұрын, ең алдымен, «шетелдіктер» деген сөзге анықтама берейік. ҚР-ның азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар ҚР-дағы шетелдіктер болып табылады. Шетелдіктер ҚР-сында тұрақты тұруы немесе уақытша жүруі мүмкін. Тұрақты тұруға ҚР-ның Үкіметі белгіленген тәртіппен рұқсат және тұрақты тұру құқығына құжат алған шетелдіктер ҚР-сында тұрақты тұрушылар деп танылады. ҚР-сында өзгедей заңды негізде жүрген, сондай-ақ оларға қатысты ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес ауыр немесе аса ауыр қылмыстар деп танылатын әрекеттер жасалуы салдарынан жәбірленуші деп танылған

шетелдіктер ҚР-сында уақытша жүрген деп есептеледі (Олар белгіленген тәртіппен тіркелуге және өздеріне белгіленген болу мерзімі өткен соң ҚР-нан кетуге міндетті.)

Жоғарыда айтылғандай, ҚР-ның азаматтары мен шетел азаматтары бірдей құқықтар мен бостандықтарды пайдаланып, сондай-ақ міндеттер атқарғанымен, олардың құқықтық жағдайларында өзгешеліктер бар. Мысалыға, ҚР-ның азаматтарына тән заң мен сот алдындағы теңдік, өмір сүруге құқық, жеке бас бостандығы, қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылық және т. с. с. жеке құқықтарға шетелдіктер де ие бола алады. Бірақ заңда көрсетілген негіздері бойынша, кей жағдайларда шетелдіктер ҚР-ның аумағынан қуылуы мүмкін, ал ҚР-ның азаматтарын ешқандай жағдайда да Қазақстаннан тыс жерлерге аластауға болмайды. Саяси құқықтарын қарастыратын болсақ, ҚР-дағы шетелдіктер өкілді және басқа сайланбалы мемлекеттік органдарға және қызметке сайлай да, сайлана да алмайды, сондай-ақ республикалық референдумдарға қатыса алмайды (19-бап). Әлеуметтік құқықтарын қарастыратын болсақ, ҚР-ның азаматтары мен тұрақты тұратын шетел азаматарының құқықтары тең дәрежеде екенін көреміз. ҚР-ның азаматтары мен тұрақты тұратын шетелдіктердің экономикалық құқықтары ұқсас. Шетелдіктер жекелеген қызмет орындарына тағайындала алмайды немесе еңбек қызметінің белгілі бір түрімен, егер бұл қызмет орындарына тағайындау немесе осындай қызмет түрімен шұғылдану ҚР-ның заңдарына сәйкес ҚР-ның азаматтығына қатыстылығына байланысты болса, шұғылдана алмайды.

Шетелдіктердің ҚР-на келуі шетелдіктердің жарамды паспорт пен оны алмастыратын құжаттары мен ҚР-ның келу визасы болған жағдайда заңда көрсетілгендей жүргізіледі.

Шетелдіктерге мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті немесе халықтың денсаулығын сақтау мүдделеріне орай және т. б. жағдайларда келуге тыйым салынуы мүмкін. Бұрын ҚР-нан шығарып жіберілген шетелдіктерге шығарып жіберу туралы шешім шығарылған күннен бастап бес жыл бойы ҚР-на келуге тыйым салынады.

Шетелдіктер қолданыстағы шетелдік паспорттар немесе ҚР-ның бұған уәкілдік алған мемлекеттік органдары берген кету визалары болған жағдайда сол паспорттарды алмастыратын құжаттар бойынша, егер тиісті елмен жасалған келісімде өзгеше тәртіп белгіленбесе, ҚР-нан кетеді. Егер шетелдікті қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін негіздер болса істі жүргізу аяқталғанға дейін және басқа да заңда көрсетілген негіздерге сәйкес істің мән-жайын ашылғанша шетелдікке кетуге тыйым салынады.

ҚР-ның аумағында қылмыс жасаған, әкімшілік және басқа құқық бұзған шетелдікке, ҚР-ның халықаралық шарттарында белгіленгеннен басқа жағдайларда, ҚР-ның азаматтары мен бірдей негізде жауапкершілікке жүктеледі.

Шетелдіктердің ҚР-сында болу және ҚР-ның аумағы арқылы транзиттік жүріп өту ережелерін өрескел бұзуы ҚР-ның заңдарында көзделген қылмыстық жауапкершілікке әкеп соқтырады.

Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы заңнаманы бұзған шетелдіктің ҚР-сында болу жөнінде белгіленген мерзімі қысқартылуы мүмкін. Шетелдіктердің ҚР-сында болу мерзімі одан әрі болуы үшін негіздерінде қысқартылуы мүмкін.

Шетелдік азамат ҚР-ның заңнамасын және өзгеде да заңда көрсетілген ережелерді бұзса, ҚР-ның шегінен қуылуы мүмкін.

ҚР-ның аумағында жүрген шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар, егер ҚР-ның заңдарында және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, денсаулық сақтау саласында азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттілікте болады.

ҚР-сында уақытша жүрген шетелдіктер ҚР-ның денсаулық сақтау органы белгілеген тәртіппен дәрігерлік көмек көрсетіледі.

Шетелдіктер ҚР-ның шетелдіктердің болуына рұқсат етілген аумағында еркін жүріп-тұра алады және ҚР-ның заңдарында белгіленген тәртіпке сәйкес тұрғылықты жер таңдаудағы шектеулер, бұл мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті, халықтың денсаулығы мен адамгершілігін сақтау, ҚР-ның азаматтары мен басқа да адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін қажет болғанда, ҚР-ның бұған уәкілеттік берілген органдарының актілерімен белгіленеді.